

KARDYNAŁ WYSZYŃSKI A WOLNOŚĆ RELIGIJNA W EUROPIE

Wydawnictwo

bernardinum

Pelplin 2021

© Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej, Warszawa 2021

Redakcja naukowa

ks. prof. dr hab. Jan Kazimierz Przybyłowski

Redaktor prowadzący

ks. dr hab. Waldemar Ciśło, prof. UKSW

Redakcja

ks. dr Mariusz Boguszewski, dr Marlena Kałużyńska-Tyburska,
ks. dr Andrzej Kwaśniewski, ks. dr Rafał Pokrywiński

Recenzenci

ks. prof. dr hab. Ryszard Czekalski, UKSW Warszawa
ks. dr hab. Stanisław Łabendowicz, prof. KUL, Lublin

Korekta

Urszula Hańkiewicz

Łamanie i projekt okładki

Grzegorz Sztandera

ISBN 978-83-8127-702-0

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.

ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin
tel. 58 536 17 57, fax 58 536 17 26
bernardinum@bernardinum.com.pl
www.bernardinum.com.pl

Druk i oprawa:

Drukarnia Wydawnictwa „Bernardinum” Sp. z o.o., Pelplin

KS. ANDRZEJ KWAŚNIEWSKI

 <https://orcid.org/0000-0001-7174-2122>

OBCHODY MILENIUM CHRZTU POLSKI W KIELCACH I WIŚLICY (16–17 LIPCA 1966 r.)

Tematyka milenium obchodzonego w diecezji kieleckiej była ważnym wydarzeniem podejmowanym w opracowywaniu dziejów diecezji kieleckiej¹. Organizacja obchodów należy do największych dokonań bp. Jana Jaroszewicza². Odpowiednie miejsce zapewniono kieleckiej tematyce milenijnej w albumie wydanym przez Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Emigracji w Rzymie³. W albumie tym opublikowane zostały zdjęcia, które dokumentują zgromadzenie ogromnych tłumów ludzi przybyłych na religijne uroczystości. Szczególnie cenne jest zdjęcie ukazujące ołtarz polowy w Kielcach usytuowany na pla-

---

KS. ANDRZEJ KWAŚNIEWSKI – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, kapłan diecezji kieleckiej, wykładowca Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, pracownik Uniwersyteckiego Centrum Badań Wolności Religijnej, pracownik Papieskiego Stowarzyszenia Pomoc Kościołowi w Potrzebie w Warszawie, prezes Towarzystwa Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego imienia błogosławionego Wincentego Kadłubka w Kielcach. W latach 2010–2016 dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Kielcach oraz wykładowca historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. W dorobku naukowym posiada publikacje na temat historycznych zbiorów bibliotecznych i zasobów archiwalnych. Publikacje na stronie: <https://independent.academia.edu/AndrzejKwasniewski>. e-mail: a.kwasniewski@uksw.edu.pl.

¹ D. Olszewski, *Diecezja kielecka. Zarys dziejów (1805–1987)*, Kielce 1988, s. 44.

² Tenże, *Jaroszewicz Jan*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus [i in.], Lublin 1997, kol. 1051–1052.

³ *Millennium Poloniae Christianae*, Roma [b.r.w.], s. 131–143.

cu znajdującym się po północnej stronie katedry. Zdjęcie to ukazuje szczerlnie wypełniony wiernymi plac. Tłum „wylewa się” ulicami w kierunku rynku. Zdjęcie to przedstawia „morze głów”. Tematyka obchodów milenijnych w Kielcach i Wiślicy była przedmiotem artykułu opublikowanego przez ks. Tomasza Gocela⁴. Artykuł ten zawiera wstępne informacje na temat obchodów. Na tle ogólnej sytuacji w Polsce podane zostały informacje o działaniu służby bezpieczeństwa wobec duchowieństwa w ciągu lat Wielkiej Nowenny.

Wydarzenia milenijne stanowią bardzo ważny moment w dziejach diecezji kieleckiej i zasługują na naukowe opracowanie. Celem pracy jest określenie przebiegu obchodów, opisanie zaangażowania uczestników oraz określenie liczebności uczestników. Koncepcja obchodów w kościelnej rzeczywistości kieleckiej miała specyficzną dwoistość. Fakt przynależności Wiślicy do diecezji kieleckiej podyktował potrzebę z jednej strony skierowania uwagi na stołeczne miasto diecezji oraz nadanie obchodom wiślickim większej rangi w stosunku do uroczystości odbytych w Kielcach. Te fakty dyktują sformułowanie tematu jako wydarzenia z dziejów diecezji mającego miejsce w Kielcach i Wiślicy w dniach 16 i 17 lipca 1966 (sobota i niedziela).

Źródła

W Archiwum Diecezjalnym w Kielcach zachował się poszyt akt kurialnych zawierający dokumentację na temat przebiegu uroczystości milenijnych⁵. Plany, notatki, modlitwy i kazania tam zawarte pozwalają odtworzyć przebieg wydarzenia według ustaleń strony kościelnej. Ważniejsze materiały z tej jednostki archiwalnej zostały

---

⁴ T. Gocel, *Działania aparatu bezpieczeństwa wobec duchowieństwa diecezji kieleckiej w latach Wielkiej Nowenny i Milenium Chrztu Polski (1957–1966)*, w: *W kręgu obchodów milenijnych na Kielecczyźnie (1957–1966/67)*, red. A. Młynarczyk-Tomczyk, S. Orzechowski, Kielce 2017, s. 83–100.

⁵ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (ADK), Kuria Diecezjalna w Kielcach (KDK), Akta Milenium Diecezji Kieleckiej. Kielce i Wiślica (16–17 lipca 1966), sygn. OL-5/3.

wydrukowane w urzędowym czasopiśmie diecezjalnym⁶. Z poszytem akt oraz z dokumentacją wydrukowaną w czasopiśmie koresponduje zbiór zdjęć milenijnych⁷. Kolekcja ta została ułożona chronologicznie. Ponadto należy zwrócić uwagę, że zdjęcia były wykonywane tak, aby udokumentować uroczystość zgodnie z planem kurialnym. Sposób pracy, a następnie zarchiwizowania tego wydarzenia dobrze świadczy o aktotwórcy, którym była Kuria Diecezjalna w Kielcach. Nie zaplanowaną rzeczą okazała się ogromna frekwencja wiernych, którzy jako tłum „nie mieszczą się na zdjęciach”. Dokumentacja kościelna nie zawiera jednak informacji o nastrojach społecznych. Takie dane czerpiemy ze źródeł proveniencji państwowej wytworzonej przez tajnych współpracowników służby bezpieczeństwa oraz w dokumentacji milicyjnej. W zasobie Instytutu Pamięci Narodowej zachował się poszyt akt na temat kieleckich obchodów milenijnych⁸. W tej jednostce archiwalnej występują m.in.: plany operacyjne działań służby bezpieczeństwa, teksty kazań, donosy na temat atmosfery panującej w społeczeństwie w związku z obchodami.

Dodatkowym źródłem są skany zdjęć zamieszczone w Internecie⁹. Materiał zdjęciowy jest świetną dokumentacją potwierdzającą dużą frekwencję wiernych. Wobec zaniżania danych przez funkcjonariuszy aparatu państwowego zdjęcia dają ogłęd skali zaangażowania wiernych. Zdjęcia w Narodowym Archiwum Cyfrowym wskazują na znaczne podobieństwa do przechowywanych w Archiwum Diecezjal-

---

⁶ J. Jaroszewicz, *List pasterski na diecezjalną uroczystość tysiąclecia w dniu 17 VII 1966*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (KPD), 42(1966), nr 6, s. 241–242; *Milenium w diecezji kieleckiej*, KPD, 42(1966), nr 6, s. 243–256.

⁷ ADK, KDK, Milenium. Katedra Kielecka. Zdjęcia, sygn. VZU-24.

⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Delegatura w Kielcach (AIPN Ki), Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach (WUSW Ki), Materiały dot[yczące] uroczystości milenijnych w Wiślicy i Kielcach, sygn. 014/1055.

⁹ Narodowe Archiwum Cyfrowe, Zbiór fotografii dotyczących obchodów kościelnych Tysiąclecia Chrztu Polski, Kielce – Wiślica (1966 r.), sygn. 11, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/55720> [03.08.2021].

nym w Kielcach (zapewne zostały wykonane przez jednego autora)¹⁰. Dostępność materiału zdjęć milenijnych w Internecie pozwala na szybkie i pewne weryfikowanie danych z pisanych źródeł kancelaryjnych, które są podstawą rozważań w tym artykule.

Wspomniane źródła archiwalne częściowo opublikowane w „Kieleckim Przeglądzie Diecezjalnym” były przedrukowywane w wydawnictwach milenijnych i związanych z prymasem. W ramach prac Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego wydano dwa kazania wygłoszone w Kielcach i Wiślicy¹¹. Peter Raina opublikował źródła dotyczące kieleckich obchodów¹². Obok powtarzających się tekstów planów, powitań prymasa, kazań i innych dodał wspomnienia dwóch uczestników obchodów oraz tekst kazania abp. Bolesława Kominka. Uzupełnieniem dwóch wspomnień milenijnych są skromne notatki prymasa na temat obchodów kieleckich¹³. Bardzo skromnie przedstawiają się źródła prasowe na temat kościelnych obchodów milenijnych. Jedynie uroczystości odbyte w Wiślicy zostały lakonicznie zrelacjonowane w numerze „Tygodnika Powszechnego” wydanym w dniu 24 lipca¹⁴. „Słowo Ludu” pomijało temat obchodów diecezjalnych. Poszukiwania w tej gazecie zakończyły się kwerendą negatywną.

Źródła kurialne zarówno kancelaryjne jak i drukowane stanowią podstawę do odtworzenia przebiegu obchodów. Źródła IPN powtarzają informacje oficjalne ustalone przez kurię, stanowią jednak uzupełnienie poprzez informacje o nastrojach społecznych. Na tej podstawie możemy określić stosunek uczestników do wydarzenia i postawy wobec

---

¹⁰ Narodowe Archiwum Cyfrowe, [https://audiovis.nac.gov.pl/zespol/19:28/\[03.08.2021\]](https://audiovis.nac.gov.pl/zespol/19:28/[03.08.2021]).

¹¹ *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski na szlaku tysiąclecia*, red. M. Okońska, M. Plaskacz, A. Rastawicka, Warszawa 1996, s. 164–178.

¹² P. Raina, „*Te Deum*” narodu polskiego. *Obchody tysiąclecia chrztu Polski 1966/67*, Olsztyn 1991, s. 307–324.

¹³ S. Wyszyński, *Zapiski milenijne. Wybór z dziennika Pro memoria z lat 1965–1967*, oprac. M. Okońska, M. Plaskacz, A. Rastawicka, Warszawa 1996, s. 141–145.

¹⁴ J.K., *Millenium w Wiślicy*, „Tygodnik Powszechny”, 20(1966), nr 30, s. 7.

religijności. Relacje na temat przejawów religijności wytworzone przez organy ateistycznego państwa potwierdzają autentyczność zachowań.

Przygotowanie do obchodów

Przygotowaniem duchowym diecezji była Wielka Nowenna trwająca 9 lat i prowadzona pod troskliwym pasterzowaniem ks. bp. Jana Jaroszewicza jako administratora diecezji. W dniu 13 kwietnia 1966 r. odbyła się w seminarium duchownym sesja historyczna dla alumnów i kapłanów. W trakcie sesji wykładowca historii Kościoła ks. Tomasz Wróbel przedstawił rozwój organizacji kościelnych od XI do XIV wieku na terenie diecezji kieleckiej. W seminarium duchownym zawieszono wówczas oprawione zdjęcia najcenniejszym zabytków sakralnych diecezji kieleckiej. Wiosenne konferencje dekanalne dla duchowieństwa poświęcone były tematyce milenijnej. Księża otrzymali instrukcje i programy pomagające wprowadzić tę tematykę do duszpasterstwa parafialnego. W dniach 9–26 maja 1966 r. odbyły się dni skupienia dla księży w 20 punktach; w trakcie rozważań podjęto kwestie milenijne. Od kwietnia 1965 do kwietnia 1966 odbywały się na Jasnej Górze adoracje comiesięczne, w których wzięło udział 40 kapłanów i 800 wiernych świeckich. W 27 parafiach przeprowadzono Misje Tysiąclecia. W pozostałych 220 parafiach podjęto treści milenijne w ramach rekolekcji wielkopostnych. W dniu 20 marca w każdej parafii odbył się Milenijny Dzień Modlitw. Na Wielkanoc odczytano w parafiach list pasterski bp. J. Jaroszewicza. W dniach 9–16 kwietnia w każdej parafii odbył się Tydzień Tysiąclecia Chrztu Polski, w trakcie którego wierni oddawali hołd chrzcielnicom w swoich kościołach. Przed dniem 3 maja przez trzy dni trwały modlitwy w parafiach. W trakcie trzech dni modlitw podejmowano w nauczaniu kościelnym temat chrztu Polski w ogólności, temat początków chrześcijaństwa na terenach diecezji kieleckiej oraz temat początków chrześcijaństwa w Wiślicy. W dniu 10 lipca (w niedzielę poprzedzającą obchody) odczytany został list pasterski bp. J. Jaroszewicza. W dwie pierwsze

niedziele lipca – 3 i 10 lipca podawano w parafiach ogłoszenia na temat szczegółów dotyczących uroczystości¹⁵.

W świetle akt proweniencji państwowej w dniu 11 lipca 1966 roku bp Jan Jaroszewicz odbył rozmowę z inżynierem Antonim Mierzińskim w Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Kielcach. W wyniku rozmowy ustalono, że kuria bierze odpowiedzialność za porządek uroczystości, które będą odbywać się tylko w ramach obiektów kościelnych, a strona państwowa zadba o porządek poza miejscami sakralnymi. Ustalono, że przewiezienie figury Matki Bożej Wiślickiej z Wiślicy do Gorysławic będzie mieć charakter prywatny i techniczny, bez oprawy dewocyjnej. Również biskupi przybywający na uroczystości będą podróżować pojedynczo i prywatnie¹⁶.

W tym czasie gdy bp J. Jaroszewicz przygotowywał się w Kielcach do obchodów, w terenie trwało duże poruszenie; dotyczyło to ludności zamieszkującej podkieleckie miejscowości oraz służb państwowych. Zgodnie z meldunkiem milicji z dnia 16 lipca 1966 chłopci w Krajnie i Świętej Katarzynie twierdzili, że konflikt pomiędzy Władysławem Gomułką a Kardynałem Wyszyńskim jest niepotrzebny, powtarzali: „rząd nie wygra sprawy z Kościołem” i „naród swoje myśli o wierze”. Przychylnie wierze katolickiej opinii ludności były połączone z niechęcią do księży, którym zarzucano chciwość. Wiele osób z Krajna i Świętej Katarzyny wybierało się do Kielc na obchody milenijne w dniu 16 lipca. Osoby z Wilkowa i Krajna Zagórza planowały przez całą noc przebywać w katedrze kieleckiej. Powszechnie z dezaprobatą wypowiadano się o zarządzeniu władz nakazującym pracę w dniu 17 lipca. Duża liczba ludzi oceniała to działanie jako obliczone na niekorzyść wierzących, wydane po to, aby nie można było „spotkać się z kardynałem Wyszyńskim w Kielcach”. Władze państwowe podjęły

---

¹⁵ ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 13–59, 66; R a i n a, „*Te Deum*” *narodu polskiego*, s. 315.

¹⁶ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości millenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 51.

próbę przeciwdziałania wystąpieniu chóru z Masłowa na uroczystościach kościelnych. Chór składał się z 50–60 osób. Organista Janowi Pieniążkowi zaproponowano wystąpienie chóru na uroczystościach państwowych. Na pierwszej rozmowie organista oświadczył, że jest chory. Gdy wezwano go na drugą rozmowę oświadczył, że otrzymał polecenie od bp. J. Jaroszewicza, że ma wraz z chórem powitać prymasa, a biskup podał mu informacje, że kuria zapewni chórowi transport. J. Pieniążek oświadczył, że z tego względu zmuszony jest udać się na obchody kościelne, „choćby miał umrzeć”¹⁷.

W dniu 16 lipca z Daleszyc po sumie odpustowej w dzień Matki Bożej Szkaplerznej uformowała się grupa 200 osób z krzyżem i bez księdza. Pielgrzymka udała się pieszo na wieczorne rozpoczęcie milenium do Kielc. Ponadto z donosów wynikało, że ze Szczecna, Komórek, Borkowa, Marzysza i Słopca w nocy z 16 na 17 lipca uda się do Kielc duża liczba furmanek¹⁸. Z raportu sporządzonego przez funkcjonariusza państwowego wynika, że dniach 16 i 17 lipca do godziny 11.00 przyjechały do Kielc 63 pociągi, którymi przybyło 16 tys. ludzi. Zwykle w tym czasie przybywało tymi pociągami 10 tys. ludzi. Oznacza to że z powodu milenium liczba przybywających zwiększyła się o 6000. W tym samym czasie władze ograniczyły komunikację autobusową. Z 240 kursów zmniejszono do 130. Normalnie przybywało 7000 ludzi autobusami, w dniach 16–17 lipca przybyło 3300 osób. Marta Wijas, kontrolerka biletów na dworcu PKS Kielce, informowała pasażerów o godzinach przyjazdu i odjazdu prymasa¹⁹.

Przebieg uroczystości w Kielcach

W dniu 16 lipca (sobota) od godzin południowych tłumy zaczęły wypełniać cmentarz przykatedralny w Kielcach. Największą zwartą

---

¹⁷ Tamże, k. 116–117.

¹⁸ Tamże, k. 118.

¹⁹ Tamże, k. 125–126.

grupę stanowili parafianie z Daleszyc, którzy po odpuście Matki Bożej Szkaplerznej wyruszyli z parafialnego kościoła i dotarli pieszo do Kielc na godzinę 17.00. Pielgrzymi weszli na plac ze śpiewem pieśni: „Matko Częstochowska ratuj nas w potrzebie, może ostatni raz idziemy do Ciebie”. Pielgrzymce przewodniczyli mężczyźni z krzyżem. Przyjeżdżający biskupi z różnych regionów Polski gromadzili się w kurii. Aby powitać prymasa w miejscowości Zgórsko udali się tam samochodem przedstawiciele kurii: ks. Bogdan Kiełb, ks. Henryk Peszko i ks. Jan Pałys. Prymas przybył ze swoim kapelanem ks. Władysławem Padaczem (pochodzącym z diecezji kieleckiej z parafii Smardzowice). Prymas był witany przez tłumy wypełniające chodniki kieleckich ulic. W okolicach katedry wypełnione tłumami były place, wznoszono okrzyki ku czci prymasa: „niech żyje”. O godzinie 18.00 wyruszyła z kurii procesja z prymasem i biskupami. Wierni wznosili okrzyki: „niech żyje ksiądz prymas”; matki wystawiały główki dzieci, które były znaczone przez prymasa znakiem krzyża. Przy ołtarzu polowym odbyły się powitania prymasa zakończone przemówieniem bp. Jana Jaroszewicza. Administrator diecezji kieleckiej odczytał telegram od Ojca świętego i skierował własne słowa przemówienia. W wypowiedzi podkreślił rolę Matki Bożej, której obraz nie dotarł do Kielc. Biskup zaznaczył, że mimo tego brak jest przeszkód, które uniemożliwiają jej przyście do dzieci. Odwołał się do dziedzictwa kultury chrześcijańskiej w diecezji kieleckiej: podał informacje o katedrze kieleckiej zbudowanej w 1171 r., będącej świadectwem kultu Maryjnego. Przybliżył historię diecezji kieleckiej, m.in. dawną przynależność terytoriów diecezji do diecezji krakowskiej i archidiecezji gnieźnieńskiej. O godzinie 19.00 bp Bronisław Dąbrowski z Warszawy odprawił Mszę św. o Matce Bożej Szkaplerznej, a kazanie inauguracyjne kieleckie milenium wygłosił prymas. W homilii powitał wszystkich i wyraził wdzięczność za 1000 lat chrześcijaństwa oraz wyraził pragnienie wiary na drugie tysiąclecie. Wspomniał lud Warszawy, który modlił się w tym czasie przez obrazem Matki Bożej Częstochowskiej w warszawskiej katedrze. Przedstawił panoramę obchodów w różnych diecezjach, m.in. w Poznaniu, Gnie-

źnie, Krakowie, Gdańsku. Kazanie było przerywane oklaskami, prymas prosił o zaniechanie oklasków, aby mógł przemawiać. Uczył w dalszej części o chrzcie, wierze i sakramentach. Podkreślał religijny charakter przeżyć milenijnych i pamiątkę chrztu Mieszka. Zapowiedział koronację figury Matki Bożej Wiślickiej. Figurę tę nazwał najstarszym „bodaj” świadkiem kultu Maryjnego w Polsce. Po Mszy św. biskupi udali się do kurii, a w katedrze odbywało się całonocne czuwanie. O godzinie 20.30 Mszę św. odprawił bp Wacław Wycisk z Opola, a bp Jan Mazur z Lublina wygłosił kazanie. Tematyka kazania dotyczyła wkładu Kościoła w szerzeniu nauki i kultury²⁰.

Według źródeł państwowych na powitaniu prymasa liczebność ludzi wynosiła około 18–20 tys. Na Mszy św. o godzinie 19 00 liczebność spadła do 10–12 tys.²¹ Obliczenia te wydają się być nieproporcjonalnie zaniżone. Dane te bowiem są kwestionowane przez zachowane zdjęcia uczestników ukazujące „morze głów” wypełniające wszystkie miejsca wokół katedry i „wylewające się” ulicami w głąb miasta. W aktach kurialnych podano liczebność 60 tys. wiernych²². Oszacowanie kościelne należy uznać za wiarygodne.

Rano o godzinie 6.00 Mszę św. odprawił bp E. Muszyński, kazanie wygłosił ks. Mieczysław Jaworski. O godzinie 7.45 prymas wszedł do katedry, następnie udał się ołtarza polowego. „Ingres” prymasa odbywał się przy oklaskach i okrzykach: „niech żyje”. W porannej Mszy św. brały udział połączone chóry: katedralny oraz z parafii Masłów i Daleszyce. Prymas odprawił Mszę św. i wygłosił drugie swoje kazanie

²⁰ ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 79–112; *Milenium w diecezji kieleckiej*, s. 243–244, 249–251; *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski na szlaku tysiąclecia*, s. 164–170; ADK, KDK, Milenium. Katedra Kielecka. Zdjęcia, sygn. VZU-24, nr 1–4 (tłumy przy dzwonnicy), nr 5–8 (tłumy wzdłuż ulic) 9, 12–15, 17 (procesja z prymasem, tłumy, zapelniony wiernymi plac Żeromskiego, „morze głów”), nr 20, 25, 27, 31–39, 45 (plac przy dzwonnicy, „morze głów”).

²¹ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości milenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 128.

²² ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 111; *Millennium Poloniae Christianae*, s. 137 (zdjęcie tłumy wypełniającego szczelnie plac przed katedrą).

milenijne, którego tematem było kapłaństwo apostołów i ich posłannictwo w świecie. Ponadto miejsce rodziny w świecie i wychowanie w wierze. Prymas dokonał porównania pokolenia własnego (II wojna światowa) i pokolenia rodaków powojennych. Ludzi urodzonych po wojnie ocenił jako bardziej łagodnych, wychowanych w lepszych warunkach i przez to uzdolnionych do przeżywania i okazywania miłości. Wiara i miłość nowego pokolenia miały, zdaniem Prymasa, charakteryzować nowe polskie tysiąclecie. Prymas zapowiedział wyjazd do Wiślicy i jednocześnie ogłosił, że na następnej Mszy św. w Kielcach kazanie wygłosi abp Bolesław Kominek z Wrocławia. Jak wynika z notatki służbowej sporządzonej przez stronę państwową określano liczebność wiernych na 7–8 tys. Po Mszy św. prymas udał się do kurii, a następnie wyszedł na balkon. Wierni przywitali go brażami i śpiewali „sto lat”. W pewnym momencie prymas rzucił w tłum trzymane w ręce kwiaty, co wywołało euforię i oklaski, a następnie opuścił balkon. Gdy jeden z księży zaczął filmować zgromadzonych rozległy się głosy dezaprobaty dla państwowej telewizji, której zarzucono, że nie utrwała tak ważnych chwil, a w miejsce tego transmituje rzeczy błahe. Przed wyjazdem do Wiślicy tłum pożegnał prymasa przy bramie kurii. Wyjazd nastąpił o godzinie 10.30²³.

W czasie obchodów kieleckich duszpasterze w poszczególnych parafiach diecezji odprawiając msze niedzielne informowali wiernych o treściach milenijnych. Ks. Stanisław Gajewski, wikariusz we Włoszczowie, na Mszy św. o godzinie 7.00 mówił w kazaniu o uroczystych obchodach w Kielcach. Zaznaczył, że cudowny obraz Matki Bożej Częstochowskiej „jest zamknięty, za kratami”, a w Kielcach i Wiślicy są tylko kwiaty w miejscu obrazu. Wywołało to spontaniczną reakcję zgromadzonych – „lud wierny padł na posadzkę i zaczął szlochać”²⁴.

---

²³ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości milenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 121–122; ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 112–128.

²⁴ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości milenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 120.

Po wyjeździe prymasa i biskupów do Wiślicy w Kielcach trwały dalsze uroczystości. O godzinie 10.00 ks. Romuald Błaszczakiewicz odprawił Mszę św., na której kazanie wygłosił ks. Tadeusz Cabański. O godzinie 11.00 Mszę św. odprawił abp Bolesław Kominek z Wrocławia. W kazaniu stwierdził, że Ziemie Odzyskane po wojnie to cud. Tematykę śląską ukazał w połączeniu wątkiem kieleckimi, jakim był fakt napływu ogromnej liczby Polaków z Kielecczyny na tereny Śląska. Podał ocenę wskazując, że licząca 3 mln ludzi archidiecezja wrocławska odznacza się dobrą religijnością, także robotnicy na terenie Śląska są grupą religijną²⁵.

Przejazd prymasa z Kielc do Wiślicy

Dzięki donosom tajnych współpracowników służby bezpieczeństwa posiadamy informacje o działaniach proboszczów w dniu 10 lipca (niedziela poprzedzająca obchody) w parafiach znajdujących się w bezpośredniej bliskości Kielc oraz na drodze przejazdu prymasa z Kielc do Wiślicy. Tajny współpracownik o pseudonimie „Wacek” informował, że w dniu 10 lipca w niedzielę poprzedzającą obchody, ks. Szczepan Domagała, proboszcz w Piekoszowie, zachęcił ludzi do udania się w dniu 16 lipca do Kielc w celu powitania prymasa. Wezwał wiernych, aby udali się tłumnie, pieszo i furmankami. Zalecił, aby zabrać na drogę jedzenie. Zaznaczył, aby jednak nie udawali się ludzie starsi, ponieważ „mogą być rozruchy”. Informator podał przypuszczenie, że ks. Sz. Domagała może w ostatniej chwili zorganizować zachęcanych ludzi w pielgrzymkę parafialną²⁶. Z meldunku milicji wynika, że ks. Bolesław Grzybowski, proboszcz parafii Brzeziny, polecił swoim parafianom, aby na dzień przejazdu prymasa z Kielc do Wiślicy ozdobili przydrożne krzyże i figury oraz prywatne domy.

---

²⁵ ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 164–174; R a i n a, „*Te Deum*” narodu polskiego, s. 319–324.

²⁶ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości millenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 113, 117.

W należyтым porządku powinni zgromadzić się przy trasie przejazdu w miejscowościach Dyminy, Morawica i Wola Morawicka. Zachęcił parafian do porządku i polecił, aby ustawili się „w rowach i za rowami, aby nie tamować przejazdu”²⁷.

Tajny współpracownik o pseudonimie „Dąb” informował w dniu 10 lipca, że ks. Antoni Zagała, proboszcz w Lisowie polecił wiernym, aby w dniu 16 lipca (sobota) licznie udali się do Kielc. Przekonując do udziału w uroczystościach kościelnych wyszedł od informacji, że w tym dniu na pewno będą darmowe imprezy państwowe. Udzielił pouczenia, że nie należy iść na spotkania organizowane przez władze państwowe. Taką postawą należy zaświadczyć, że „jesteśmy katolicy”. W kościele w tym dniu też będą rzeczy za darmo: błogosławieństwa, łaski, które są więcej warte niż te rzeczy ziemskie. Następnie wskazał, że parafianie w dniu 16 lipca mają się licznie zgromadzić w Kielcach w tym celu, aby pokazać ateistom, że „jesteśmy silni, że nas dużo i nikt nam nic nie zrobi”. Aby parafianie mogli przywitać prymasa przejeżdżającego w dniu 17 lipca do Wiślicy ks. A. Zagała zmienił godzinę mszy niedzielnej. Polecił, aby mieszkańcy Woli Morawickiej, Brudzowa, Chałpek, Radomic i Lisowa wyszli na trasę przejazdu prymasa. Udzielił również instrukcji, polecając, aby witający stali na skarpach lub w rowach, dla uniknięcia utrudnień w ruchu. Powinni wyjść z kwiatami i świecami. Ponadto dodał, że „można coś zaśpiewać i rzucać kwiaty”. W tak rozumianym powitaniu chodziło zgodnie z zamysłem proboszcza o to, „aby oddać hołd Wyszyńskiemu i biskupom oraz okazać, że nie są osamotnieni, że jesteśmy z nimi”. Ks. Jan Wiorek, proboszcz w Piotrkowicach, polecił swoim parafianom, aby wylegli na powitanie prymasa. Ponadto przekonał grupę kobiet, aby zatrzymały orszak i wręczyły prymasowi kwiaty. Ks. Józef Piwowarczyk, wikariusz w Busku, podał wiernym informacje o przejeździe prymasa, zachęcił do wyjścia na ulice miasta. Ponadto ogłoszenie to umieścił w gablocie parafialnej. Podobne informacje zostały przekazane w kościele

---

²⁷ Tamże, k. 117.

w Chotelku (filia parafii Busko). Członkowie cechu rzemieślniczego działającego w Busku-Zdroju przygotowali się do pielgrzymki do Wiślicy w dniu 17 lipca. Zaplanowali udać się ze sztandarem cechowym²⁸.

Przygotowania do uroczystości w Wiślicy

Jak wynika z notatki służbowej jednego z tajnych współpracowników w dniu 14 lipca na targ do Wiślicy przybyli m.in. mieszkańcy z okolic Kociny i Krzczonowa. Wypytywali oni znajomych, czy to prawda, że w dniu 17 lipca milicja zablokuje most na Nidzie? (miejscowości znajdujące się po południowej stronie rzeki Nidy miały tylko łączność komunikacyjną z miastem koronacji przez most). Na postawione pytanie nie było pewnej odpowiedzi. W celu zabezpieczenia alternatywnego sposobu przedostania się przez rzekę przystąpiono do sprawdzania miejsc, gdzie znajdowały się przystanie dla łódek. Na targu przewidywano również możliwość zatrzymania przez władze kursów autobusów i dlatego rozprawiano o roli własnych furmanek, jako środka skutecznej lokomocji²⁹.

Notatka tajnego współpracownika z dnia 16 lipca przynosi cenne informacje o dwóch grupach kobiet z miejscowości znajdujących się po południowej stronie Nidy. Grupy te uformowały się na terenie powiatu kazimierskiego, odpowiednio w miejscowościach Biskupice i Włostowice. Jedna z tych grup, w liczbie 15 kobiet, wsiadła do autobusu w Koszycach i wyjechała do Wiślicy. Druga, w liczbie 40, udała się pieszo do Wiślicy. Również z miejscowości Książnica Wielkie udała się pieszo do Wiślicy grupa 100 kobiet. Grupy te wyruszyły pozornie prywatnie i bez obecności księdza. Świadomie zdecydowały się na przybycie dzień wcześniej i nocowanie w Wiślicy, aby zapewnić sobie udział w koronacji i uniknąć problemów stwarzanych przez władze³⁰.

---

²⁸ Tamże, k. 115.

²⁹ Tamże, k. 154.

³⁰ Tamże, k. 157.

W dniu 13 lipca Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej w Pińczowie przesłała do Kielc informacje na temat przygotowań w parafiach powiatu do uroczystości wiślickich. W raporcie podano informacje, że w niedzielę w dniu 10 lipca miejscowe duchowieństwo zachęcało do udziału w koronacji figury. Zdaniem czynników policyjnych panowała obawa, że do Wiślicy przybędzie niewielka grupa zainteresowanych, stąd księża określali w przemówieniach, aby z każdej rodziny udał się jeden przedstawiciel. Ks. Bogusław Marcinkowski, proboszcz w Sancygniowie, poinformował parafian, że zwróci się z prośbą do władz o zezwolenie na zorganizowanie pielgrzymki. Jeżeli władze państwowe odmówią, wówczas parafianie udadzą się do Wiślicy prywatnie. Zaapelował o zorganizowanie jak największej liczby furmanek, przy pomocy których polnymi drogami pielgrzymi będą mogli dotrzeć do Wiślicy. Zapewniał, że władze nie będą karać, ponieważ obowiązuje wolność sumienia i wyznania. Ks. Józef Krzykawski, proboszcz w Młodzawach, ogłosił, że organizuje pielgrzymkę za zgodą władz i zapewnił, że nie należy obawiać się kar ze strony władz komunistycznych. Podał, że należy zgromadzić furmanki o godzinie 5.00, wyjazd nastąpi o godzinie 5.15. Zastrzegł, że nie można się spóźniać. Ks. Tadeusz Marchaj, proboszcz w Bogucicach, odznaczał się dużym zaangażowaniem w „agitację” młodzieży, zachęcając do licznego udziału w koronacji. Podobne działania prowadził ks. Antoni Karwat, proboszcz w Pełczyskach. Z ustaleń milicji pińczowskiej wynikało, że z wymienionych parafii oraz z parafii Chroberz i Zagość uda się najwięcej osób do Wiślicy³¹.

W dniu 13 lipca Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej w Busku-Zdroju przesłała do Kielc informacje o nasileniu się zbiórek publicznych „na rzecz kleru i Kościoła”. Zbiórki wykryto w miejscowościach: Łatanice, Sielec, Balice i Gnojno. Milicja skierowała stosowne wnioski do kolegium w celu ukarania osób zbierających pieniądze. Z danych uzyskanych przez milicję wynikało, że w parafiach powszechnie

---

³¹ Tamże, k. 54–55.

przekazywano informacje o programie obchodów. Księża prowadzili „agitację” mającą na celu zwiększenie frekwencji na uroczystościach³².

Koronacja Matki Bożej Wiślickiej

W kolegiacie wiślickiej od godzin wieczornych poprzedniego dnia trwały modlitwy, które obejmowały całonocne czuwanie i poranek niedzielny. W dniu 17 lipca w godzinach porannych figura Matki Bożej Wiślickiej została w sposób prywatny przewieziona do Gorysławic, gdzie znajdowało się miejsce zdolne pomieścić pielgrzymów³³. W godzinach porannych w Gorysławicach ks. T. Wróbel wygłosił referat o kulcie figury przygotowywanej do koronacji. Zaowocowało to publikacją w czasopiśmie diecezjalnym³⁴. Była to jedna z pierwszych publikacji ks. T. Wróbla. W tym względzie w seminarium kieleckim od czasów ks. Józefa Zdanowskiego nie było publikacji historycznych. Referat ks. Wróbla uwzględniono w „Tygodniku Powszechnym”³⁵.

Zgodnie z przewidywaniami strony państwowej przejazd prymasa został dobrze przygotowywany przez księży proboszczów parafii znajdujących się wzdłuż trasy milenijnej. Raport milicji, choć mało dokładny, potwierdza większość przewidywań. Przed Morawicą prymasa witały dzieci. W Woli Morawickiej wzdłuż drogi stały grupy ludzi z kwiatami, a zbliżającego się dostojnika witały oklaskami. W Lisowie oszacowano zgromadzonych na 250 osób, w Chmielniku na 700 osób, w Młynach na 30 osób, przed Buskiem zlokalizowano grupę 50 osób, następnie na terenie miasta oszacowanie polegało na stwierdzeniu, że tłum stał wzdłuż całej linii drogi. O godzinie 11.30 prymas przybył do Gorysławic pod Wiślicą, gdzie powitały go połączone orkiestry z Wiślicy i Starego Korczyna. Do prymasa, biskupów i zebranych wiernych świeckich

---

³² Tamże, k. 56–57.

³³ *Milenium w diecezji kieleckiej*, s. 245.

³⁴ T. Wróbel, *Kult Matki Bożej w Wiślicy*, KPD, 42(1966), nr 4, s. 172–193.

³⁵ J.K. *Millenium w Wiślicy*, s. 7.

przemówił bp J. Jaroszewicz. W przemówieniu zwrócił uwagę na dziesięciowiekową obecność chrześcijaństwa w Wiślicy. Nawiązał do pamiątek i odkryć archeologicznych. Argumentację dopełnił opisem Wiślicy jako żywotnego miejsca kultu Maryjnego związanego również z królem Władysławem Łokietkiem. To zadecydowało o wyborze Wiślicy na miejsce „szczytowych” obchodów milenium w diecezji kieleckiej³⁶.

Przed kościołem w Gorzysławicach odbyła się koronacja figury Matki Bożej Wiślickiej. Koronacji dokonał prymas przy asystencji metropolity krakowskiego abp. Karola Wojtyły oraz bp. J. Jaroszewicza. Po koronacji abp K. Wojtyła odprawił Mszę św., na której kazanie wygłosił prymas³⁷. W wystąpieniu przedstawiono panoramę wszystkich miast znajdujących się na szlaku milenijnym m.in. Gniezno, Poznań i Kraków. W tym kontekście ukazana została rola Wiślicy jako miasta posiadającego w czasach swojej świetności 30 kościołów. Podstawowym argumentem przemawiającym za Wiślicą były odkrycia archeologiczne w podziemiach kolegiaty. Zabytki wiślickie postawiły to miasto na równi z centrami kościelnymi Polski. Odkrycia archeologiczne oraz źródła pisane ukazują tysiącletnie chrześcijaństwo w regionie wiślickim i są pomnikami „polskiej kultury religijnej”. W kazaniu pominięto treści związane z historiografią wiążącą początki chrześcijaństwa w Wiślicy z misją Cyryla i Metodego. Kaznodzieja dodatkowo nawiązał do pobytu św. Andrzej Świerada w pobliskim Opatowcu oraz do częstych wizyt królowej Jadwigi w Wiślicy. Dziedzictwo kultury chrześcijańskiej wyeksponowane przez kaznodzieję połączone zostało z ukoronowaną figurą Matki Bożej Wiślickiej nazywanej przez prymasa konsekwentnie „Madonną Łokietkową”³⁸. Stanowiło to aluzję do przekazu Jana Długosza o modlitwie króla Władysława Łokietka przed figurą Matki Bożej Wiślickiej w czasie walk o zjednoczenie Polski. Programowe kazanie pry-

---

³⁶ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości millenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 163; ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 135, 252.

³⁷ Tamże, k. 129–164.

³⁸ *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski na szlaku tysiąclecia*, s. 171–178.

masa zostało zauważone i umiejętnie ukazane w relacji zamieszczonej w „Tygodniku Powszechnym”³⁹. Relacja ta połączyła referat ks. T. Wróbla, przemówienie bp J. Jaroszewicza i kazanie prymasa wspólnym mianownikiem – dlaczego mała Wiślica na szlaku milenijnym?

Wyjazd prymasa z Wiślicy

Notatka służbowa sporządzona przez funkcjonariusza obserwującego prymasa zawiera szczegółowy opis pożegnania z wytrwale czekającymi na niego wiernymi. „O godzinie 16.05 Wyszyński wyszedł z kolegiaty wiślickiej do samochodu marki «Humber». Przy samochodzie zwrócił się do orkiestry, żeby zagrała mu marsza. Orkiestra zaczęła grać marsza, a Wyszyński pobłogosławił wiernych i otworzył drzwi. Gdy wsiadał do samochodu, kilka osób wznosiło okrzyki «niech żyje» i klaskali w dłonie, a następnie kilka kobiet rzuciło się do całowania go po rękach. Gdy wsiadł do samochodu i zamknął drzwi oraz ruszył tych kilka osób rzucało kwiaty na wierzch samochodu. Tak odjechał Wyszyński⁴⁰». W raporcie sporządzonym przez innego funkcjonariusza dodatkowo przekazana została informacja o ludycznym podziękowaniu skierowanym przez prymasa do orkiestry: „Bóg zapłać trębaczom”. Samochód wiozący prymasa skierował się na drogę do Kazimierzy Wielkiej, a następnie do Krakowa. Jechał z prędkością 90 kilometrów na godzinę. Następnie za Krakowem kierował się w stronę Zakopanego. Tam jednak z powodu nasilenia ruchu zginął z oczu funkcjonariuszy⁴¹.

Wieczorem w Kielcach odbyło się symboliczne pożegnanie nieobecnego obrazu. Dokładny opis został zawarty w notatkach służbowych dwóch funkcjonariuszy państwowych. O godzinie 18.00 bp J. Jaroszewicz odprawił Mszę św., na której bp Edward Muszyński wygłosił

---

³⁹ J.K. *Millenium w Wiślicy*, s. 7.

⁴⁰ AIPN Ki, WUSW Ki, Materiały dot[yczące] uroczystości milenijnych w Wiślicy i Kielcach, k. 107.

⁴¹ Tamże, k. 163.

kazanie. Na zakończenie bp. J. Jaroszewicz symbolicznie pożegnał Matkę Bożą. Podziękował wszystkim biorącym udział w uroczystościach i podał podsumowującą informację o udziale 60 tys. ludzi w koronacji Matki Bożej Wiślickiej. Ponadto na koronacji było obecnych 35 biskupów. Następnie biskupi J. Jaroszewicz i E. Muszyński udali się do kurii zegnani oklaskami i pełnymi euforii religijnej okrzykami. Tłum przez jednego z funkcjonariuszy państwowych oszacowany został na 3–4 tys. ludzi, drugi obliczył, że było co najmniej 5 tys. Zgromadzeni ludzie nie pozwolili biskupom pozostać w budynku kurii. Naśladując zachowania prymasa w dniu poprzednim, biskupi kieleccy wyszli na balkon, a tłum odśpiewał „sto lat”⁴². Wśród badaczy wskazujących na entuzjazm wiernych podczas milenium zwracał uwagę ks. Stanisław Bogdanowicz oraz ks. Bogdan Stanaszek⁴³.

Podana przez biskupa J. Jaroszewicza liczba 60 tys. uczestników koronacji została zmieniona do 40 tys. w relacji zamieszczonej w kancelaryjnej relacji kurialnej⁴⁴. Liczba 40 tys. została podana w drukowanym sprawozdaniu umieszczonym w urzędowym czasopiśmie diecezjalnym⁴⁵. Liczbę 40 tys. podał również ks. S. Kamiński, proboszcz wiślicki (organizator uroczystości)⁴⁶.

* * *

Na pierwszej Mszy św. z udziałem prymasa w dniu 16 lipca zgromadziło się około 40 tys. ludzi. W dniu następnym w Kielcach w godzinach rannych Msza św. odprowadzana przez prymasa zgroma-

---

⁴² Tamże, k. 135.

⁴³ S. Bogdanowicz, *Obchody Milenium Chrztu Polski w Gdańsku*, w: *Zapomniany rok 1966. W XXX rocznicę obchodów Milenium Chrztu Polski*, red. L. Mażewski, W. Turtek, Gdańsk 1996, s. 74–85; B. Stanaszek, *Służba bezpieczeństwa wobec Milenium Chrztu Polski w Sandomierzu*, Lublin 2007.

⁴⁴ ADK, KDK, Akta Milenium Diecezji Kieleckiej, k. 142.

⁴⁵ *Milenium w diecezji kieleckiej*, s. 247.

⁴⁶ S. Kamiński, *Wiślica. Figura Madonny Łokietkowej*, w: *Sanktuaria diecezji kieleckiej*, red. W. Łydka, Kielce 1990, s. 100.

dziła 7–8 tys. wiernych. W koronacji figury Matki Bożej Wiślickiej brało udział 40–60 tys. ludzi. Trzy msze św., w których uczestniczył prymas, zgromadziły około 100 tys. wiernych. Zapewne w pozostałych częściach uroczystości wzięło udział w ciągu dwóch dni około 20 tys. osób. Łącznie liczebność wiernych osiągnęła około 120 tys. Diecezja kielecka liczyła około 1 mln mieszkańców⁴⁷. Oznacza to, że w obchodach centralnych wzięło udział około 10% mieszkańców diecezji.

Raport z dnia 25 listopada 1966 roku sporządzony przez funkcjonariuszy państwowych znacznie zaniżał liczebność uczestników. W Kielcach i Wiślicy określono liczebność porównywalną na 12–15 tys. Zaniżenie to maskowało problem ogromnej liczebności, było jednak drastycznie nieprawdopodobne. Cennym dodatkiem zamieszczonym w raporcie są jednak informacje o regionalnych obchodach w ciągu 1966 roku; Piekoszów – 1 tys., Jędrzejów – 5 tys., Piotrkowice – 2 tys., Pacanów – 1 tys., Młodzawy – 2 tys.⁴⁸. Zaniżanie danych przez stronę państwową stoi w jaskrawej sprzeczności z materiałem zdjęciowym, na którym udokumentowana została ogromna liczba ludzi.

Wobec sprzecznych danych kościelnych i państwowych trudno jest precyzyjnie szacować liczebność uczestników. Trudności źródłowe znajdują odzwierciedlenie w opracowaniach naukowych, powodując rozbieżności i niepewność piszących autorów. W istniejących warunkach można jednak stwierdzić, że liczebność wiernych na kieleckich obchodach milenijnych nie odbiegała zbytnio od podobnych obchodów w innych regionach. W diecezji chełmińskiej łącznie szacowana jest liczba uczestników w Toruniu na 100 tys. i w Chełmży na 20 tys. – łącznie na 120 tys.⁴⁹. Według danych zaczerpniętych z kroniki parafialnej liczba uczestników w Toruniu na głównej Mszy św. szacowana

⁴⁷ Por. Olszewski, *Diecezja kielecka. Zarys dziejów*, s. 45.

⁴⁸ *Uroczystości milenijne w 1966 roku. Sprawozdania urzędów spraw wewnętrznych*, red. W. Chudzik [i in.], Warszawa 1996, s. 48–53.

⁴⁹ M. Białkowski, *Prymas Polski Stefan kard. Wyszyński i obchody Milenium Chrztu Polski w diecezji chełmińskiej*, w: 1966. *Milenium chrztu Polski prymasa Stefana Wyszyńskiego. Perspektywa teologiczno-społeczna*, red. E. Czaczkowska, Warszawa 2016, s. 172.

była na 50–60 tys.⁵⁰. W diecezji sandomierskiej dane frekwencji na uroczystościach podawały zachodnioeuropejskie rozgłośnie radiowe, w których powielano informację, że liczebność wiernych na milenium dwukrotnie przekroczyła liczebność mieszkańców Sandomierza⁵¹. Na terenach administracji koszalińsko-kołobrzesckiej liczebność uczestników przedstawiała się w podobnych proporcjach: Szczecin – 80 tys., Gorzów Wielkopolski – 70 tys., Kołobrzeg – 25 tys. Brak danych dla Kamienia Pomorskiego i Międzyrzecza⁵². Administracja gorzowska to teren podzielony w niedługim czasie na trzy odrębne diecezje. Proporcje te pozwalają porównać liczebność jako podobną do średniej wielkości diecezji kieleckiej. Znacznie większą liczebnością wyróżniały się obchody w Częstochowie, na których zgromadziło się 500 tys. wiernych⁵³. Obchody jasnogórskie miały jednak wymiar centralny i ogólnopolski.

Obchody milenijne okazały się największym wydarzeniem w dziejach diecezji kieleckiej. Tak doniosłe wydarzenie domaga się poszukiwania przyczyn. W literaturze przedmiotu wskazuje się na rolę Wielkiej Nowenny, jako miejsca pracy duszpasterskiej i modlitwy, która zaowocowała w czasie sprawdzianu, jakim były obchody roku 1966. Sprawdzian o znamionach szkolno-kontrolnych okazał się jednak „przełędem wojska”. Używając pojęcia archaicznego, ale opisującego rzeczywistość było to „pospolite ruszenie”. Zaangażowanie wiernych świeckich i duchowieństwa było potwierdzeniem trafności wyboru działań duszpasterskich prymasa. Ks. Zygmunt Zieliński ukazując doniosłość milenijnych prac duszpasterskich, wprowadził określenie

---

⁵⁰ W. Rozynkowski, *Obchody Milenium Chrztu Polski w Toruniu w świetle kroniki parafii św. Józefa*, „Rocznik Toruński”, 47(2020), s. 253.

⁵¹ Stanaszek, *Śłużba bezpieczeństwa wobec Milenium Chrztu Polski w Sandomierzu*, s. 70.

⁵² G. Wejman, *Milenium w administracji gorzowskiej*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzesckie”, 20(2013), s. 279–300.

⁵³ J. Kapuściński, *Obchody Milenium Chrztu Polski na Jasnej Górze (2–4 maja 1966 r.)*, w: *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzest w historii, teologii i katechezie*, red. R. Ceglarek, M. Borda, Częstochowa 2016, s. 83.

„piętno Wielkiej Nowenny”. Tak określa wpływ Wielkiej Nowenny na całokształt ówczesnego duszpasterstwa. Jego zdaniem błędne jest rozumienie Wielkiej Nowenny zauważające tylko przeżycie uczuciowe. Jej owoce to osobiste przeżycie doświadczenia wiary u osób związanych z Kościołem, a ponadto sympatia do Kościoła u ludzi niewierzących oraz proces przyciągania do religijnej oferty Kościoła ludzi związanych zawodowo z aparatem władzy komunistycznej⁵⁴. Obchody milenijne poprzez masowe zaangażowanie ludzi świeckich dały Kościołowi w Polsce mandat zaufania. Przejawiało się to zarówno wśród wierzących-praktykujących, jak i osób obojętnych wobec Kościoła. Przeżycia milenijne otworzyły osobom niewierzącym drogę do Kościoła, którego prześladowania wzbudzały sympatię społeczeństwa w komunistycznej rzeczywistości⁵⁵. Podstawowe dwie dziedziny życia kościelnego, w których realizowały się najważniejsze inicjatywy religijne to nauczanie religii oraz inicjatywa budowy nowych kościołów⁵⁶. Inicjatywy te wskazują na żywotność i rozwój polskiego katolicyzmu w warunkach dominacji politycznej struktur państwa ateistycznego.

STRESZCZENIE

W dniach 16–17 lipca 1966 roku odbyły się uroczystości milenijne w Kielcach i w Wiślicy. Były to centralne uroczystości w diecezji kielec-

⁵⁴ Z. Zieliński, *Wielka Nowenna na tle powojennych losów Kościoła w Polsce*, w: *Ecclesia Posnaniensis. Opuscula Mariano Banaszak septuagenario dedicata*, red. F. Lenort, K. Lutyński, Poznań 1998, s. 274, 284–285; por. A. Poniński, *Mniej znany obraz roku milenijnego*, „Studia Włocławskie”, 19(2017), s. 455–472.

⁵⁵ B. NoszczaK, *Sacrum czy profanum. Spór o istotę obchodów milenium polskiego (1949–1966)*, Warszawa 2002, s. 254–255.

⁵⁶ Por. M. Dobrucka, *Nauka religii poza szkołą na terenie diecezji kieleckiej w latach 1961–1973*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 92(2009), s. 53–70; R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów w latach 1971–1980*, Kielce 2007; tenże, *Usuwanie nauki religii ze szkół diecezji kieleckiej w latach 1945–1956*, KPD, 73(1997), nr 2, s. 152–173; B. Wojtasik, *Budowa kościoła jako przejaw społecznej inicjatywy w schyłkowej fazie PRL (1983–1989). Na przykładzie diecezji kieleckiej*, „Nasza Przeszość”, 118(2012), s. 67–89.

kiej. Główną rolę w obchodach odgrywał Prymas Polski Stefan Kardynał Wyszyński. W czasie pobytu w Kielcach na pierwszej Mszy św. z udziałem prymasa w dniu 16 lipca zgromadziło się około 40 tysięcy ludzi. W dniu następnym w Kielcach w godzinach rannych Msza św. odprawiana przez prymasa zgromadziła 7–8 tysięcy wiernych. Głównym wydarzeniem była koronacja figury Matki Bożej Wiślickiej. W wydarzeniu tym wzięło udział 40–60 tysięcy ludzi. Trzy msze święte w których prymas brał udział zgromadziły około 100 tysięcy wiernych. Zapewne w pozostałych częściach uroczystości pod nieobecność prymasa wzięło udział w ciągu dwóch dni około 20 tysięcy ludzi. Łącznie liczebność wiernych osiągnęła 120 tysięcy. Diecezja kielecka liczyła około 1 mln mieszkańców. Oznacza to, że 10% mieszkańców diecezji wzięło udział w głównych uroczystościach. Obchody milenijne były największą uroczystością w dziejach diecezji kieleckiej. Wydarzenie to wskazuje na duże umiejętności duszpasterskie prymasa. Dzięki zorganizowaniu przez prymasa Wielkiej Nowenny zaktywizowane zostały żywotne siły Kościoła. Obchody milenijne były wielką demonstracją wiary.

Słowa kluczowe: Kielce, Wiślica, Stefan Kardynał Wyszyński, diecezja kielecka, milenium chrztu Polski, polska kultura religijna, ateizm, wolność religijna.

SUMMARY

On 16–17 July 1966, millennium celebrations were held in Kielce and Wiślica. These were the central celebrations in the diocese of Kielce. The main role in the celebrations was played by the Primate of Poland, Stefan Cardinal Wyszyński. During his stay in Kielce, about 40 thousand people gathered for the first Mass with the Primate on 16 July. On the following day, in the morning hours, Mass celebrated by the Primate gathered 7–8 thousand faithful. The main event was the coronation of the statue of Our Lady of Wiślica. This event was attended by 40–60 thousand people. Three holy masses in which the primate participated gathered about 100 thousand believers. Probably in the remaining parts of the celebrations in the absence of the Primate took part during the two days about 20 thousand people. In total, the number of faithful reached 120 thousand. The diocese of Kielce had about 1 million inhabitants. This means that

10% of the diocese's population took part in the main celebrations. The millennium celebrations were the largest in the history of the diocese of Kielce. This event shows great pastoral skills of the Primate. Thanks to the Great Novena organized by the Primate, the vital forces of the Church were activated. The millennium celebrations were a great demonstration of faith.

Key words: Kielce, Wiślica, Stefan Cardinal Wyszyński, diocese of Kielce, millennium of Poland's baptism, Polish religious culture, atheism, religious freedom.

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Delegatura w Kielcach, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach, Materiały dot[yczą-
ce] uroczystości millenijnych w Wiślicy i Kielcach, sygn. 014/1055.

Archiwum Diecezjalne w Kielcach, Kuria Diecezjalna w Kielcach:
Akta Milenium Diecezji Kieleckiej. Kielce – Wiślica (16–17 lipca 1966),
sygn. OL-5/3.
Milenium. Katedra Kielecka. Zdjęcia, sygn. VZU-24.

Narodowe Archiwum Cyfrowe:
Zbiór fotografii dotyczących obchodów kościelnych Tysiąclecia Chrztu Polski,
Kielce – Wiślica (1966 r.), sygn. 11, [https://www.szukajwarchiwach.gov.
pl/zespol/-/zespol/55720](https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/55720) [03.08.2021].
<https://audiovis.nac.gov.pl/zespol/19:28/> [03.08.2021].

Białkowski M., *Prymas Polski Stefan kard. Wyszyński i obchody Milenium Chrztu Polski w diecezji chełmińskiej*, w: *1966. Milenium chrztu Polski prymasa Stefana Wyszyńskiego. Perspektywa teologiczno-społeczna*, red. E. Czackowska, Warszawa 2016, s. 151–172.

Bogdanowicz S., *Obchody Milenium Chrztu Polski w Gdańsku*, w: *Zapomniany rok 1966. W XXX rocznicę obchodów Milenium Chrztu Polski*, red. L. Mażewski, W. Turek, Gdańsk 1996, s. 74–85.

Dobrucka M., *Nauka religii poza szkołą na terenie diecezji kieleckiej w latach 1961–1973*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 92(2009), s. 53–70.

Gocel T., *Działania aparatu bezpieczeństwa wobec duchowieństwa diecezji kieleckiej w latach Wielkiej Nowenny i Milenium Chrztu Polski (1957–1966)*, w: *W kręgu obchodów milenijnych na Kielecczyźnie (1957–1966/67)*, red. A. Młynarczyk-Tomczyk, S. Orzechowski, Kielce 2017, s. 83–100.

Gryz R., *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów w latach 1971–1980*, Kielce 2007.

Gryz R., *Usuwanie nauki religii ze szkół diecezji kieleckiej w latach 1945–1956*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” (KPD), 73(1997), nr 2, s. 152–173.

J.K., *Millenium w Wiślicy*, „Tygodnik Powszechny”, 20(1966), nr 30, s. 7.

Jaroszewicz J., *List pasterski na diecezjalną uroczystość tysiąclecia w dniu 17 VII 1966*, KPD, 42(1966), nr 6, s. 241–242.

Kamiński S., *Wiślica. Figura Madonny Łokietkowej*, w: *Sanktuaria diecezji kieleckiej*, red. W. Łydka, Kielce 1990, s. 99–102.

Kapuściński J., *Obchody Milenium Chrztu Polski na Jasnej Górze (2–4 maja 1966 r.)*, w: *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzest w historii, teologii i katechezie*, red. R. Ceglarek, M. Borda, Częstochowa 2016, s. 73–84.

Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski na szlaku tysiąclecia, red. M. Okońska, M. Plaskacz, A. Rastawicka, Warszawa 1996.

Millennium Poloniae Christianae, Roma [b.r.w.].

Milenium w diecezji kieleckiej, KPD, 42(1966), nr 6, s. 243–256.

Noszczak B., *Sacrum czy profanum. Spór o istotę obchodów milenium polskiego (1949–1966)*, Warszawa 2002.

Olszewski D., *Diecezja kielecka. Zarys dziejów (1805–1987)*, Kielce 1988.

Olszewski D., *Jaroszewicz Jan*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus [i in.], Lublin 1997, kol. 1051–1052.

Poniński A., *Mniej znany obraz roku milenijnego*, „Studia Włocławskie”, 19(2017), s. 455–472.

Raina P., *„Te Deum” narodu polskiego. Obchody tysiąclecia chrztu Polski 1966/67*, Olsztyn 1991.

- Stanaszek B., *Służba bezpieczeństwa wobec Milenium Chrztu Polski w Sandomierzu*, Lublin 2007.
- Uroczystości milenijne w 1966 roku. Sprawozdania urzędów spraw wewnętrznych*, red. W. Chudzik [i in.], Warszawa 1996.
- Wejman G., *Milenium w administracji gorzowskiej*, „*Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie*”, 20(2013), s. 279–300.
- Wojtasik B., *Budowa kościoła jako przejaw społecznej inicjatywy w schyłkowej fazie PRL (1983–1989). Na przykładzie diecezji kieleckiej*, „*Nasza Przeszłość*”, 118(2012), s. 67–89.
- Wróbel T., *Kult Matki Bożej w Wiślicy*, KPD, 42(1966), nr 4, s. 172–193.
- Wyszyński S., *Zapiski milenijne. Wybór z dziennika Pro memoria z lat 1965–1967*, oprac. M. Okońska, M. Plaskacz, A. Rastawicka, Warszawa 2001, s. 141–145.
- Zieliński Z., *Wielka Nowenna na tle powojennych losów Kościoła w Polsce, w: Ecclesia Posnaniensis. Opuscula Mariano Banaszak septuagenario dedicata*, red. F. Lenort, K. Lutyński, Poznań 1998, s. 273–285.